

Klaudija Sedar

Spomenika v soboškem mestnem grajskem parku

Soboški grajski park je sedanj podobo pričel pridobivati v 30. letih 20. stoletja, intenzivneje leta 1937, ko je domači arhitekt Feri Novak (1906-1959) zasnoval širok drevored med gradom (zasnova iz 16. stoletja) in evangeličansko cerkvijo v neogotskem stilu (zgrajena leta 1910). Evangeličansko cerkev Martina Luthra v Murski Soboti z nekdanjim Szapáryjevim gradom povezuje Trubarjev drevored, ki je dobil to ime v letu 2008, ob 500. obletnici Trubarjevega rojstva, ko je bil tam postavljen tudi doprski kip Primoža Trubarja, delo kiparja Draga Tršarja. V letu 2017, ob 500. obletnici reformacije, pa je bila ob cerkvi odprta še ploščad, Drevored Martina Luthra, ki s Trubarjevim drevoredom povezuje evangeličansko cerkev z murskosoboškim gradom. Doprski kip v grajskem parku se je tako pridružil dvema spomenikoma, na levi strani ob drevoredu v smeri gradu je **spomenik padlim prosvetnim delavcem NOB (1959)**, ki so postali žrtve fašističnega nasilja v letih 1941–1945 in na desni **spomenik prekmurskim književnikom (1940)**. Oba spomenika sta bila obnovljena v letu 2019 in ob spominskem dnevu Mestne občine Murska Sobota (17. oktober) tudi slovesno odkrita. Oba sta tudi vpisana v Register nepremične kulturne dediščine, spomenik prekmurskim književnikom pa je nasploh prvi javni spomenik v Murski Soboti.

Spomenik prekmurskim književnikom

Na potrebno postavitve spomenika prekmurskim književnikom so začeli opozarjati prekmurski akademiki, študentje, ki so se povezali v Klubu prekmurskih akademikov, ustanovljenem leta 1934. Zamisel o murskosoboškem spomeniku ob 20. obletnici pridružitve Prekmurja k matičnemu narodu se je dokončno oblikovala leta 1938, ko so začeli nastajati tudi prvi načrti. Odločno se je za postavitve spomenika prekmurskim književnikom leta 1939 na pobudo Kluba prekmurskih akademikov zavzel Meddruštveni odbor Murska Sobota z javno objavo, da namerava v proslavo 20-letnice osvoboditve Prekmurja ob otvoritvi Prekmurskega tedna sredi junija 1939 odkriti skupen spomenik prekmurskim slovenskim književnikom in buditeljem: *»/.../ Spomenik onim možem ki so v najbolj mračni dobi našega nacionalnega življenja visoko dvignili bakljo slovenske zavesti in s tem rešili naše ljudstvo večnega suženjstva«* (Murska krajina, 23. 4. 1939). Kmalu zatem je odbor na pobudo članov Kluba prekmurskih akademikov slovenski javnosti, tako posameznikom kot institucijam, poslal poziv za materialno pomoč z zbiranjem prispevkov. V ta namen so bili natisnjeni tudi posebni bloki po 1 dinar, ki so omogočali vsakemu, da daruje prispevek v spomeniški fond. Meddruštveni odbor se je odločil za načrt domačega arhitekta Ferija Novaka v vrednosti okrog 20 tisoč dinarjev, ki si je zamislil odprto knjigo, popisano s citati prekmurskih pisateljev, na kamnitem podstavku pa naj bi bila njihova imena in posvetilo. Sicer se je v glavnem omenjal še načrt arhitekta Lalijskega Tomorija v vrednosti ok. 14 tisoč dinarjev, prav tako s postavitvijo pred soboškim gradom, za katerega so denarna sredstva nameravali pridobiti tudi s prodajo razglednic s skico spomenika in raznimi prireditvami. Nekateri viri omenjajo tudi idejni osnutek Jožeta Plečnika. Izbrani arhitekt Novak

je resno pristopil k delu, tako da je bila že 22. aprila 1939 poskusna demonstracija lesenega modela prekmurskim književnikom. Po prvotno predvidenem prostoru na trati pred grajskim pročeljem se je zatem kot najprimernejši prostor za spomenik izkazal soboški park konec glavne aleje na levem vogalu, kjer se odcepi cesta proti kinu. Za kamnoseka pa je bilo izbrano kamnoseško podjetje g. Močnika iz Sobote, z nalogo da nabavi kamen za spomenik in ga izdela. Dela so tekla po načrtu in še 3. junija 1939 je javnost bila seznanjena z datumom odkritja spomenika v Prekmurskem tednu, kar naj bi se zgodilo v nedeljo, 18. junija 1939, opoldne z organizirano manifestacijo.

Spomenik naj bi bil postavljen v začetku maja 1939 pred gradom, na eni strani z imeni književnikov s citati, na drugi pa s posvetilom. Med darovalci je bil v glavnem tedanji premožnejši sloj, od trgovcev, zdravnikov, odvetnikov in drugih uradnikov v Murski Soboti, tudi več vplivnejših posameznikov judovske vere. A do odkritja spomenika v času Prekmurskega tedna ni prišlo, po poročanju zaradi tehničnih razlogov, saj naj bi izdelava terjala več časa. Prestavljeno je bilo na september, po začetku novega šolskega leta. Po drugih virih naj bi bila postavitev v Prekmurskem tednu odpovedana zaradi odzivov s katoliške smeri, ki so opozarjali, da naj bo odkrit brez sodelovanja komunistov in drugih sovražnikov vere. Spomenik književnikom obeh verzij, osamljenim začetnikom v 18. stoletju z obema Küzmičema, Štefanom in Miklošem, na čelu in prav tako vnetim nadaljevalcem do polpreteklih dni – vsem, ki so si kakor začetnik novejših časov dr. Franc Ivanocy prizadevali svoje rojake kulturno dvigati, jih narodno prebujati in zbliževati s slovenskim jedrom.

Tudi v septembru 1939 spomenik prekmurskim književnikom ni bil odkrit in šele čez leto dni se je začelo spomeniku znova posvečati pozornost. Najprej je bil

27. septembra 1940 s strani Kluba prekmurskih akademikov in Umetniškega kluba Maribor, ko je potekal večer slovenske besede v Sokolskem domu, položen venec. Ob položitvi venca je dr. Makso Šnuderl, predsednik Umetniškega kluba v Mariboru, ob spomeniku v govoru med drugim poudaril izjemno vlogo prekmurskega jezika: » ... *Jezik, tako kultiviran, tako negovan in zavarovan, je branil, da bi zatonila slovenska beseda in z njo narodna zavest prekmurskega ljudstva /.../* » (Mladi Prekmurec, 9/10, 1940).

Izročitev spomenika prekmurskih književnikov v varstvo občini se je naposled zgodila 1. decembra 1940, ob 22. obletnici zedinjenja SHS. Potekala je v grajskem parku, kjer je v imenu Meddruštvenega odbora predsednik Franc Kerec slavil zasluge prekmurskih pisateljev, ki so s knjigo budili narodno zavest in navduševali ljudstvo, da je ostalo zvesto svojemu narodu in jeziku. Pred spomenik, okrašen z državno trobojnico in zelenjem, je položil lovorjev venec in s tem spomenik izročil v varstvo županu, g. Nandorju Hartnerju. Zatem pa je potekala še otvoritev prve umetniške razstave slikarjev Karla Jakoba in Albina Sagadina ter kiparja Franca Kuharja v nekdanji kavarni Krona. Med okupacijo je župan Hartner dal spomenik odstraniti, po vojni pa so ga ponovno postavili na mestu, kjer stoji še danes, ob ribniku, ki je bil leta 1994 preurejen iz kota nje.

Spomenik prekmurskim književnikom. Foto: K. S., 2020

Spomenik padlim prosvetnim delavcem NOB

Že takoj po priključitvi Prekmurja in združitvi prekmur-
skih Slovencev z matičnim narodom v avgustu 1919
so začeli v Prekmurje prihajati številni uradniki, učitelji
in drugi uslužbenci iz osrednje Slovenije, bodisi so bili
premeščeni, saj jih je v Prekmurju primanjkovalo, bodi-
si so šli novim izzivom nasproti. Predvsem učitelje
pa so začele prosvetne in politične oblasti predvojne
Jugoslavije zaradi naprednega političnega delovanja
namerno oziroma kazensko premeščati v Prekmurje.
Med temi je bilo precej Primorcev, ki so pribežali iz fa-
šistične Italije v Jugoslavijo. V novem okolju, ki so ga
sprva dojemali kot deželo pregnanstva, so se hitro vži-
veli in začeli udejstvovati na političnem, še bolj pa na
kulturnem področju, kjer so si z vrsto dejavnostmi pri-

zadevali za splošni kulturni razvoj, tako z ustanovitvijo društev in stroškov kot aktivnem delovanju v njih (npr. Narodna čitalnica, Jugoslovanska matica, Sokol, pri izdajanju prve prekmurske revije Mladi Prekmurec idr.). Sčasoma pa njihovo delovanje ni bilo po godu tedanje-
mu režimu, čemur je znova sledilo premeščanje. Po okupaciji so se mnogi vključili v partizanske enote ali kako drugače podpirali narodnoosvobodilni boj (NOB). Mnogi izmed njih so postali žrtve fašističnega nasilja v letih 1941-1945. Njihova imena so vklesana na spome-
niku, ki je bil v grajskem parku **odkrit 16. maja 1959**, na dan, ko je bil prvič organiziran Dan prosvetnih de-
lavcev Pomurja – tedaj v počastitev 40-letnice KPJ z namenom ohranjanja spomina na borce, aktiviste in žrtve fašističnega nasilja, ki so padli v vojni v med leti 1941-45.

Spomenik padlim prosvetnim delavcem NOB. Foto: K. S., 2020

Pred odkritjem spomenika je bilo slavnostno zborovanje v kinodvorani, zgrajeni leta 1951 po načrtih arhitekta Ferija Novaka. Na zborovanju je predsednik Okrajnega odbora Združenja učiteljev, Janko Belec, spregovoril o namenu in pomenu proslave ter spomeniku padlim prosvetnim delavcem, ki so službovali v Pomurju. Po zborovanju se je namreč v bližnjem soboškem parku vršilo odkritje spomenika v NOB padlim 47 prosvetnim delavcem (učiteljem in profesorjem), službujočim v Pomurju, ki so padli ali bili ustreljeni kot talci ali so umrli v internaciji; med njimi tudi dva narodna heroja, Jože Janko Kerenčič in Silvira Tomasini. Spomenik je odkrila tov. Poldka Kosova, predvojna prosvetna delavka, ki je kot učiteljica službovala v Murski Soboti. Slovesnosti se je udeležila velika množica prosvetnih delavcev iz vsega Pomurja, ki so ob tem položili tudi vence.

Spomenika sta kot digitalna zbirka z naslovom *V spomin in opomin – pomnika v soboškem grajskem parku* podrobneje predstavljena tudi na regijskem spletnem portalu *Kamra*, ki združuje digitalizirane vsebine s področja domoznastva v knjižnicah in drugih lokalnih kulturnih ustanovah.

Literatura:

Monografije in druga zaključena dela

Fujs, Metka. *Murska Sobota*. Murska Sobota: Mestna občina, 2018.

Gider, Tonček. (ur.). *Murska Sobota včeraj, danes, jutri*. Murska Sobota: Krajevne skupnosti mesta, 1980.

Mataj, Janez in Štraus, Saša. *Murska Sobota nekoč in danes*. Murska Sobota : Franc-Franc, 2007.

Šiftar, Aleksander. *Soboška zelena pout: vodnik po soboškem parku*. Murska Sobota: Mestna občina, 2012.

Članki

Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko

Prekmurje ob zadnjih dogodkih. Letn. XX, št. 76 (31. 3. 1939), str. 3.
Iz Murske Sobote. Spomenik prekmurskim književnikom. Letn. XX, št. 105 (7. 5. 1939), str. 7.

Naši kraji in ljudje: Sokolstvo pojde v Prekmurje. Letn. XX, št. 108 (11. 5. 1939), str. 3.

Mariborski večernik »Jutra«

Novice. Za spomenik prekmurskim borcem. Letn. XIII, št. 41 (20. 2. 1939), str. 3.

Prekmurje. Za spomenik prekmurskim književnikom. Letn. XIII, št. 92 (22. in 23. 4. 1939), str. 7

Drobni dogodki iz Prekmurja. Spomenik prekmurskim književnikom. Letn. XIII, št. 98 (29. in 30. 4. 1939), str. 7.

Drobni prekmurski dogodki. Spomenik. Letn. XIII, št. 103 (6. in 7. 5. 1939), str. 7.

Počastitev prekm. književnikov in borcev za osvobojenje. Letn. XIII, št. 125 (3. 6. 1939), str. 6.

Spomenik prekmurskim književnikom. Letn. XIII, št. 165 (22. in 23. 7. 1939), str. 6.

Kaj je s spomeniško akcijo v Prekmurju? Letn. XIV, št. 56 (8. 3. 1940), str. 3.

Pred odkritjem spomenika prvim prekmurskim književnikom. Letn. XIV, št. 105 (10. 5. 1940), str. 3.

Spomenik prekmurskih književnikov v Murski Soboti že stoji. Letn. XIV, št. 108 (15. 5. 1940), str. 4.

Kaj je spomenikom v Soboti? Letn. XIV, št. 139 (21. 6. 1940), str. 3.
Spomenik prekmurskih književnikov. Letn. XIV, št. 201 (5. 9. 1940), str. 6.

Mladi Prekmurec

Šiftar, Ivan. Večer slovenske besede. Letn. IV., 7/8, 1940, str. 97.
Kranjec, Miško. Spomenik. Letn. IV, št. 7/8, 1940, str. 99.
Kranjec, Miško. Spomenik prekmurskim književnikom. Letn. IV, št. 7/8, 1940, str. 99.
Prekmurskim književnikom. Govor predsednika Umetniškega kluba v Mariboru dr. M. Šnuderla ob položitvi venca na spomenik prekmurskim književnikom dne 27. septembra 1940. Letn. IV, 9/10, 1940, str. 133-134.

Murska krajina: tednik za gospodarstvo, prosveto in politiko

V spomin našim narodnim buditeljem. Letn. VIII, št. 6 (23. 4. 1939), str. 1.
Domače vesti: Stalni Meddruštveni odbor. Letn. VIII, št. 7 (30. 4. 1939), str. 2.
Domače vest: Spomenik prekmurskim književnikom. Letn. IX, št. 16 (21. 4. 1940), str. 3.
Domače vesti: Za spomenik. Letn. IX, št. 20 (19. 5. 1940), str. 3.
Domače vesti: Spomenik prekmurskim književnikom. Letn. IX, št. 48 (1. 12. 1940), str. 3.
Domače vesti: Izročitev spomenika prekmurskih književnikov. Letn. IX, št. 49 (8. 12. 1940), str. 3.

Novine

Par reči k »Prekmurskomi tedni« v Soboti. Letn. XXVI, št. 23 (4. 6. 1939), str. 1.
TSJ. Ne moremo i ne smemo. Na akcijo. Letn. XXVI, št. 25 (18. 6. 1939), str. 1.
Spomenik prekmurskim književnikom. Letn. XXVII št. 20 (19. 5. 1940), str. 3.
Odkritje spomenika prekmurskih književnikov. Letn. XXVII, št. 49 (8. 12. 1940), str. 3.
Vukov, L. Naglejüvač v prekmurski metropoli. Letn. XXVIII, št. 6 (6. 2. 1941), str. 2-3.

Slovenec: političen list za slovenki narod

Kulturni obzornik. Spomenik prekmurskim književnikom. Letn. LXVII, št. 91 (21. 4. 1939), str. 8.
Spomenik prekmurskim književnikom. Letn. LXVIII, št. 97 (28. 4. 1939), str. 16.
Sobota. Spomenik prekmurskim književnikom. Letn. LXVIII, št. 109a (15. 5. 1940), str. 7.
Proslava zedinjenja po deželi. V Soboti. Letn. LXVII, št. 278a (3. 12. 1940), str. 9.

Soboške novine

Kuzmič, Franc. Spomenik prekmurskim književnikom, št. 130 (17. 3. 2014), str. 18.
Glažar, Ksenija. Obnovili spomenika v parku: Slavnostno so odkrili obnovljena spomenika v mestnem parku, in sicer spomenik padlim učiteljem in spomenik prekmurskim književnikom, št. 192 (15. 11. 2019), str. 6.

Vestnik

Horvat, Majda. V Prekmurje prihajal do smrti : 63 let od smrti Jožeta Plečnika. Letn. LXXII, št. 2 (9. 1. 2020), str. 18.